

Janny van der Molen

**Grote
gevoelens**

verhalen over psychologie

Uitgeverij Ploegsma Amsterdam

Voor Paul, die mij geholpen heeft mezelf beter te begrijpen

ISBN 978 90 216 7801 6 / NUR 248

© Tekst: Janny van der Molen 2017

Vormgeving en illustraties: steef liefding

Foto auteur: Douwe Jense

© Deze uitgave: Uitgeverij Ploegsma, Amsterdam 2017

Alle rechten voorbehouden.

De auteur ontving voor het schrijven van dit boek een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Uitgeverij Ploegsma drukt haar boeken op papier met het FSC-keurmerk. Zo helpen we waardevolle oerbossen te behouden.

Inhoud

Voor je begint met lezen 6

Hoofdstuk 1

Over doen wat je gezegd wordt, drop en familie 9

Hoofdstuk 2

Over genen, bacootjes en Oedipus 41

Hoofdstuk 3

Over seks, hondentanden en de vraag waarom je bent wie je bent 75

Hoofdstuk 4

Over ziekmakende gedachten, lichaamssappen en therapie 109

Hoofdstuk 5

Over mindfucking, levenskracht en een robotpoes 141

Hoofdstuk 6

Over de banaliteit van het goede, Zuperhelden en een springveer 173

Over de psychologen in dit boek 206

Over Janny van der Molen 212

Andere boeken van Janny van der Molen 214

Voor je begint met lezen

Een tijdje geleden zag ik bij iemand een bord aan de muur hangen. Er stond 'Ken uzelve' op. Ik dacht: haha. Ken jezelf! Nou, mooi niet.

Ik ben niet oud, maar toch ook de jongste niet meer. Ik heb kleine dingetjes meegemaakt en grote. Maar dat betekent niet dat ik door die ervaring altijd kan voorspellen hoe ik ergens op zal reageren en mezelf dus door en door ken. Jezelf kennen is helemaal niet zo makkelijk als het lijkt.

In dit boek gaat het over psychologie, de studie die ons innerlijk leven en ons gedrag bestudeert. Een boek dus over dat 'ken uzelve'. Psychologen doen daar onderzoek naar, maar ze helpen ook mensen die om wat voor reden dan ook vastlopen in hun leven. Over verschillende kanten van de psychologie gaat het in dit boek. En over nieuwsgierige leerlingen met soms ook eigen problemen.

4

Dit is geen zelfhulpboek en ook geen naslagwerk. Dit boek is niet meer dan een eerste kennismaking met een heel boeiend onderwerp.

Meneer Swart kennen sommigen al uit mijn boek *Grote gedachten – verhalen over filosofie*. In dat voorwoord vertel ik dat ik op de middelbare school een docent had die zo heette. 'Mijn' meneer Swart was inspirerend en origineel. Hij gaf klassieke talen, en is inmiddels al lang met pensioen. Op een cruciaal moment heeft hij me een belangrijke levensles meegegeven, net zoals hij dat ook hier bij een aantal leerlingen zal doen. Voor de rest is alles wat je hier leest over meneer Swart verzonnen. Nou ja, op dat eeuwige bruine pak na dan. En het geslinger van zijn lange benen op tafels. Dat was écht zo.

Meneer Swart wordt in *Grote Gevoelens* gevraagd een serie lessen over psychologie te geven. In verschillende Europese landen, en ook in de Verenigde Staten, wordt dit vak op steeds meer middelbare scholen gegeven. In Nederland gebeurt het tot nu toe, voor zover ik kon vinden, maar op een paar, maar deze scholen zijn er erg enthousiast over. Ik denk dat het een heel waardevol nieuw vak kan zijn.

Juist op de middelbare school begin je meer na te denken over jezelf en anderen. Je kunt dit boek dan ook zien als een pleidooi voor de ontwikkeling van dit vak.

Voor het schrijven van dit boek heb ik veel hulp gekregen.

In een pril stadium nam prof. dr. Douwe Draaisma, hoogleraar Geschiedenis van de psychologie, tot twee maal toe alle tijd om met mij na te denken over de thema's die ik bij de kop zou kunnen pakken en welke namen en boeken daarbij hoorden. Die hulp, maar ook zijn groeiende enthousiasme over dit boek, was onmisbaar.

Ouderenpsychiater Paul Vijver las het boek vervolgens van a tot z kritisch mee om te kijken of ik goed begreep wat ik had bestudeerd. Hij deelde zijn kennis ruimhartig met me en behoedde me voor uitglijders. Ik heb van hem meer geleerd dan ik hier, in dit boek, kon 'behandelen'.

Bente Braaksma zat ten tijde van het schrijven van dit boek in 4 havo. Zij las mee om te kijken of ik de goede toon te pakken had en of het boeiend en helder genoeg was. Ze las met een enthousiasme dat me blij maakte.

Dr. Annabel Vreeker, ten tijde van het schrijven van *Grote gevoelens* wetenschappelijk medewerker Drug Monitoring & Policy van het Trimbos Instituut, controleerde of mijn beschrijving van xtc-gebruik klopte.

Prof. dr. Dorret Boomsma van het Nederlands Tweelingen Register van de Vrije Universiteit Amsterdam nam de tijd het hoofdstuk over haar werk goed te bekijken.

Prof. Dr. Jacqueline Vink van de Radboud Universiteit Nijmegen deelde haar kennis van verslavingen met mij.

Tot slot las ook de 'echte' meneer Swart het manuscript helemaal mee. Zijn zeer positieve beoordeling betekent veel voor me.

Heel hartelijk dank allemaal voor dit alles!

De Knipe, najaar 2017

Janny van der Molen

Hoofdstuk 1

AUTORITEIT & GEBOORTEVOLGORDE

Over doen wat je gezegd wordt, drop en familie

‘Koffie, Jasper?’

‘Nee dank je, mam.’

‘En jij, Tom?’

Jasper ziet hoe zijn broer knikt naar hun moeder en hoe zij vervolgens koffie voor hem inschenkt. Naast Tom zit Else. Ze plukt aan haar haar en neemt zuinige hapjes van haar bord havermout. Zij zegt zelden wat aan de ontbijttafel. Ochtendhumeurtje. Maar dat is niet erg: de rest van de dag maakt ze al meer dan genoeg kabaal.

‘Was het gezellig, gisteravond?’ vraagt mama aan Tom en ze aait even over zijn rug. Maar Tom komt niet veel verder dan een binnensmonds ‘ja hoor’.

Jasper kijkt naar zijn oudere broer, maar die staart net als Else naar zijn bord en zwijgt. Dat was gisteravond wel anders toen Jasper hem een zakje liet zien dat uit Toms jas gevallen was. Tom had hem de huid vol gescholden en pijnlijk in zijn bovenarm geknepen. ‘Wáág het niet hier ook maar een woord over te zeggen tegen pa en ma. Ik pak je. Echt waar.’

Jasper was er een beetje van geschrokken, van dat 'ik pak je'. Zo agressief doet Tom normaal nooit.

'Je bent gek dat je die rommel gebruikt. Hartstikke gek.'

'Wat weet jij daar nou van? Iedereen doet het.'

'Ja, dus? Je kunt toch zelf beslissen wat je doet? Het is toch stom om iets te doen, alleen maar omdat anderen dat ook doen.'

'Ach, man, waar bemoei jij je mee. Jij mag nog niet eens een biertje drinken.'

Jasper wilde vertellen over die keer dat ze in de klas voorlichting gekregen hadden over drugs. Dat ze toen juist veel gehoord hadden over xtc omdat te vaak gedacht wordt dat het totaal onschuldig is. Wat dus niet zo is. Of lang niet altijd, tenminste. Maar hij had niks meer gezegd. Met Tom valt de laatste tijd niet normaal te praten.

8

'En stil!' klinkt het een uur later. Meneer Swart slaat met een vuist op tafel en kijkt streng de klas in.

Jasper is net bezig zijn tas onder de tafel te schuiven. Lynn begint te giechelen. 'Een bruin pak!' zegt Noah nog net tegen haar. Hij heeft het over het pak van meneer Swart.

'Zei ik toch!' lacht Lynn. 'Daar had iedereen het vorig jaar over. Dat heeft hij altijd aan.'

'Ook goedemorgen, meneer!' zegt Thijs, vrolijk als altijd.

Meneer Swart loopt naar hem toe. 'En wie ben jij dan wel?' vraagt hij. Hij kijkt nog altijd verre van vriendelijk.

'Thijs.'

'Thijs, meneer!'

'Thijs, meneer!' herhaalt de leerling. Hij lacht nog steeds.

'Valt er wat te lachten, Thijs?'

'Ja, best wel. De zon schijnt, ik heb goed geslapen, ik heb na het vijfde uur alweer vrij. Dusseh... ja.'

'Ga staan, Thijs.'

Thijs kijkt de klas lachend rond en gaat staan.

'Hou jij van drop, Thijs?'

‘Tuurlijk!’

‘Zie je wat daar ligt?’

Meneer Swart wijst naar een stoffig dropje dat onder een verwarmingsradiator gevallen is. ‘Voor jou. Eet maar op.’

‘Ja, doe!’

‘Ja, doe, meneer!’

‘Ja, doe, meneer!’ zegt Thijs inmiddels wat geïrriteerd.

Loubna kijkt vragend naar Wouter die verderop in de klas zit. Zij kennen Swart van vorig schooljaar toen ze allebei filosofie bij hem volgden. Wat doet hij raar! Zo kennen ze hem helemaal niet.

‘Eet op,’ gaat meneer Swart verder. Zijn stem klinkt kalm, maar beslist.

Even lijkt Thijs voorover te buigen om het vieze dropje te pakken, maar dan zegt hij: ‘Nee.’

‘Nee, meneer.’

‘Wat is dit voor idioot gedoe!’

‘Pardon?’ zegt meneer Swart met dreigende stem. ‘Wie is hier de baas in de klas? Jij of ik?’

‘Ja, als u zó gaat beginnen!’

‘En nu ook nog een grote mond? Eruit! Pak je spullen.’

Thijs kijkt meneer Swart verbijsterd aan. Meent hij dit nou? De rest van de klas kijkt muisstil toe. Hij pakt zijn tas, gooit zijn etui en schriftje erin en loopt de klas uit. Zodra hij de deur achter zich heeft dichtgetrokken, zegt meneer Swart ‘momentje’ tegen de klas en loopt ook de gang op.

Meteen wordt het onrustig.

‘Jij zei dat hij zo leuk is,’ zegt Priya tegen Loubna.

‘Ja, maar dat is hij, was hij ook. Echt geweldig! Ik snap er niks van!’

‘Nou, hier zijn we mooi klaar mee,’ moppert Jasper tegen Wouter. ‘Het hele jaar, hè? En mijn weekend was al zo vervelend.’

‘Wat was er dan?’ vraagt Wouter.

‘Gezeik met Tom. Vertel ik je nog weleens.’

Hij ziet het boze gezicht van Tom weer voor zich. Zou hij het al va-

ker hebben gedaan, pilletjes slikken? Als hij echt denkt dat het niets voorstelt, waarom doet hij er dan zo geheimzinnig over?

‘Dit is echt raar,’ zegt Wouter. De filosofielessen van meneer Swart hebben zo veel voor hem betekend vorig jaar. Daarom heeft hij geen moment gearzeld toen hij zag dat hij dit schooljaar ook psychologie gaf. Maar nu... Wat zou er in hemelsnaam met hem gebeurd zijn, deze zomer?

LEKKER DROPJE

Dan gaat de deur open en komen meneer Swart en Thijs samen binnen. Thijs lacht en meneer Swart kijkt niet meer ernstig.

‘Zol!’ zegt hij. Hij slingert een van zijn benen op de tafel voor hem, leunt met zijn lange bovenlijf op zijn knie en zegt allervriendelijkst: ‘Goedemorgen. Ik ben Godfried Swart, voor jullie meneer Swart. Niet omdat ik hecht aan dat gemeneer, maar omdat de school dat zo afgesproken heeft. We gaan er samen een mooi jaar van maken. Ik heb al twee vertrouwde gezichten gezien: Loubna en Wouter. Welkom! En de rest hoop ik snel te leren kennen.’

10

‘Eh, meneer,’ begint Wouter. ‘Wat was dat net nou allemaal?’

‘Precies! Dát is de vraag! Heel goed. Zeg het maar, mensen. Wat was dat nou allemaal?’

Het blijft stil in de klas.

‘Goed, ik stel de vraag anders. Mensen staan altijd op een bepaalde manier in relatie tot elkaar. De plek, de situatie, wie je tegenover je hebt: dat alles bepaalt de rol die je op dat moment hebt of die je je eigen hebt gemaakt. Eens?’

Er wordt geknikt.

‘Wat was in mijn gesprek zonet met Thijs mijn rol?’

‘Leraar?’ zegt Lynn voorzichtig.

‘Heel goed! Hoe heet je?’

‘Lynn.’

‘Precies, Lynn!’

Hij slingert zijn been van de tafel en loopt naar een jongen in het

midden van het lokaal die hem wat verlegen vanachter een donkere lok aankijkt.

‘Hoe heet jij?’

‘Alim, meneer.’

‘Hallo Alim. Als mijn rol die van leraar was, wat was dan die van Thijs?’

‘Leerling.’

‘Precies. Dat was een inkoppertje. Maar nu een andere, Alim. Mensen vertonen in relatie tot elkaar bepaald gedrag. Hoe zou jij mijn gedrag van daarnet samenvatten?’

‘U was eigenlijk...’ Hij valt stil.

‘Zeg het maar, Alim. Binnen deze vier muren kun je zeggen wat je denkt.’

‘Een bullebak.’

In de klas wordt gegniffeld. Wouter fluistert tegen Jasper: ‘Zo is ie dus.’ Hij is opgelucht: er is niets mis met meneer Swart.

‘Zeker, Alim. Heel scherp geobserveerd.’ Hij loopt weer naar voren. ‘En hoe gedroeg Thijs zich, Wouter?’

‘Verward.’

‘Inderdaad. Verward. Kun je dat wat uitwerken?’

‘Eerst lachte hij u uit omdat op school iedereen weet dat u aardig bent, dus hij nam u niet serieus. Toen u doorging, wist hij niet goed wat hij moest denken, volgens mij. Maar toen u iets belachelijks van hem vroeg, werd hij boos.’

‘Dat klopt niet!’ zegt Goos ineens.

‘Hoe heet jij?’ vraagt meneer Swart.

‘Goos, meneer. En ik zag toch echt dat hij begon te bukken. Hij wilde dat dropje pakken.’

‘Ja! Dat heb ik ook gezien!’ zegt Loubna enthousiast.

‘Waarom deed je het toch niet, Thijs?’ vraagt meneer Swart die inmiddels naar de plek van Thijs is gelopen.

‘Ik ga toch niet een vies dropje dat maanden onder de verwarming heeft gelegen in mijn mond stoppen?!’

‘Goed. Dus samengevat: je was bereid mijn gezag te accepteren tot ik iets onredelijks van je vroeg.’

‘Zoiets, ja.’

‘Zou het iets uitgemaakt hebben als ik het je vriendelijk had opgedragen?’

‘Denk ik niet.’

‘Nou, dat is interessant. Heel interessant!’ Hij loopt langzaam terug naar zijn bureau en kijkt even zwijgend voor zich uit.

‘Ja?’ zegt Wouter. ‘Interessant, want?’

‘Dat komt. Maar eerst even dit, want we hebben een paar stappen overgeslagen. Ik wil jullie kort vertellen over wat we dit jaar gaan doen en over het hoe en waarom. Wie weet waar het in de psychologie om gaat?’

‘Bestuderen wat mensen voelen en doen?’ zegt Jasper.

12 ‘Precies! Psyche is Grieks voor je innerlijk leven, je geest. De psychologie bestudeert dus de geest. Er is veel meer over te zeggen, maar als we het in een paar woorden willen samenvatten, dan is dat het wel. En de rest komt vanzelf. Machtig interessant dus. We kunnen kijken naar de ander, naar wat die voelt, wat die denkt, naar diens gedrag. En naar onszelf natuurlijk. Heerlijk!’ Hij wrijft in zijn handen.

‘Goed. Maar waarom geef ik die les en waarom hier en nu?’ Meneer Swart loopt de klas in. ‘Toen ik klaar was met de middelbare school twijfelde ik tussen twee studies: filosofie en psychologie. Ik had het daar met een docent over die me goed kende. “Waarom doe je niet allebei?” zei hij. “Kun jij best.” Dat heb ik een paar jaar volgehouden, tot ik toch echt een keus moest maken omdat dat combineren niet langer lukte. Ik koos voor filosofie, maar mijn belangstelling voor psychologie is altijd gebleven. Hier op school weten ze dat. Een tijdje geleden vroeg onze directeur mevrouw Vermond of ik dit jaar niet alleen filosofie, maar ook psychologie wilde geven. Bij wijze van experiment. Dus jullie allemaal en ik: wij maken deel uit van een experiment.’

‘Proefkonijnen! Dat zijn we!’ grinnikt Thijs.

‘Precies. Wij gaan samen nadenken, proeven, uitproberen. We gaan vast ook voelen, en hopelijk meer begrijpen van wat we zelf en wat anderen voelen. Omdat het een uitprobeersel is, heb ik wel dingen uitgedacht, maar veel ook nog niet. En juist daarom leek het me aardig om het in deze eerste les over een beroemd experiment te hebben.’

Meneer Swart loopt met zijn handen op de rug naar zijn bureau. ‘Als wetenschapper kun je veel vermoeden, maar om iets te bewijzen, moet je onderzoek doen. In de psychologie is het experiment een vaak gebruikte methode om iets te onderzoeken en mogelijk te bewijzen. Ik wil jullie dit laten ervaren.’

‘Dit bedoelde ik nou,’ zegt Loubna tegen Lynn. ‘Je weet van tevoren nooit wat er kan gebeuren in de les!’

‘Dit moeten jullie eerst doen: draai je stoel en tafel een kwartslag zodat je recht tegenover iemand anders zit. Zorg wel dat er afstand blijft tussen de tafeltjes.’

De leerlingen beginnen druk te schuiven.

‘Goed. Luister!’ zegt meneer Swart. ‘Ik heb in dit experiment de leiding. Ik wil graag dat iedereen die in de linker rij zit nu even met me meekomt naar de gang.’

Jasper, Alim, Noah, Priya, Isa en Silke lopen achter hem aan en gaan in de gang nieuwsgierig om hem heen staan.

‘We gaan kijken welk effect straffen heeft op leren. Jullie zijn in dit experiment docenten. Degene die tegenover je zit, is leerling. Het is eigenlijk heel simpel: jullie hebben hier een bundeltje met vragen met steeds twee mogelijke antwoorden. Voor het goede antwoord staat een puntje. Ik geef het tempo van de vragen aan. Als ik aangeef dat we een bepaalde vraag gaan doen, dan hoeft je die dus niet voor te lezen. Dat zou een heel gekakel door elkaar worden. De leerlingen reageren door een kaartje met een nummer in de lucht te houden: het nummer dat volgens hen bij het goede antwoord hoort. Een één of een twee dus. Begrepen?’

Ze knikken.

‘Als de leerling het goede antwoord geeft, dan kun je even glimlachen of knikken. Maar je zegt niets. Heeft de leerling het mis, dan krijgt die straf. Ik geef aanwijzingen voor de straffen. Die bestaan uit stroomstootjes.’

Jasper kijkt verbaasd. Alim en Priya ook. Stroomstootjes. Toch niet een erg gebruikelijke straf. Maar ze zeggen niets.

‘We doen natuurlijk maar alsof. Jullie krijgen een papieren rode knop op je tafel. Is de vraag verkeerd beantwoord, dan druk je op die knop. Omdat de eerste vraag een uitprobeervraag is, geef je daar nog geen stroomstoot, maar een por. Ook dat is natuurlijk geen echte, maar een beweging in de ruimte. Wat je vooral moet onthouden, is dat je al mijn aanwijzingen moet opvolgen in het belang van het onderzoek. Je mag niet naar andere docenten kijken. Kijk recht voor je. En geen geklier, dit is een serieus experiment. Duidelijk?’

‘Mag je tussendoor vragen stellen als je iets niet snapt?’ vraagt Jasper.

‘Nee. Dit zijn de regels. Heb je daar nog vragen over?’

‘Nee.’

‘Mooi. Ga nu maar weer naar de klas en spreek niet met de anderen over wat ik heb gezegd. Dan werkt het niet. Begrepen?’

Ze knikken.

‘Fijn. Stuur de anderen naar me toe.’

TONEELSPLEN

Een minuutje later staan Loubna, Wouter, Thijs, Nadine, Lynn en Goos klaar.

‘Jullie zijn zo meteen wat je altijd bent: leerlingen,’ zegt Swart. ‘De andere helft van de klas is docent. Ik geef leiding aan het onderzoek en zeg wat jullie moeten doen. Maar... wat de docenten niet weten, is dat jullie als leerlingen en ik als onderzoeker samenspannen.’

‘Leuk! Wat moeten we doen?’ vraagt Thijs.

‘Jullie moeten toneelspelen. Maar wel serieus.’

‘Gaaf!’ zegt Nadine. ‘Dat kan ik wel!’

‘Maar die anderen doen toch ook net alsof zij docenten zijn?’ zegt Goos. ‘Die spelen dan toch ook toneel?’

‘Dat klopt, maar zij spelen echt wat ze moeten zijn: docent. Maar jullie hebben informatie die de docenten niet hebben. En dus spelen jullie als het ware een spel binnen het spel. Ik leg het uit: we doen onderzoek naar welk effect straffen heeft op leren. Ik heb de leiding over het experiment. Jullie zijn leerlingen. Tegenover je zit je docent. Die geeft aan dat je een vraag moet beantwoorden. Jullie krijgen dezelfde vragenlijst met dezelfde twee antwoorden als de docent. Wat de docent op deze afstand niet kan zien, is dat bij jullie voor het goede antwoord een puntje staat. Helder?’

‘Yes!’

‘Jullie krijgen straks twee kartonnetjes. Schrijf daar het nummer van je antwoord op – een 1 of een 2 dus – en houd het in de lucht zodat de docent het kan zien. We willen weten wat het effect van straffen is. Daarom moet je ervoor zorgen dat je regelmatig een verkeerd antwoord kiest, anders krijg je geen straf.’

‘Logisch,’ zegt Thijs.

‘Precies. Maar kies niet altijd voor het foute antwoord, want dat zou te veel opvallen.’

‘Ook logisch,’ zegt Lynn.

‘De docenten hebben van mij de opdracht gekregen steeds strenger te straffen naarmate je vaker een verkeerd antwoord geeft.’

‘Maar hoe zit het dan met dat toneelspelen?’ vraagt Nadine.

‘Dat komt nu. De straffen die jullie krijgen voor een verkeerd antwoord, doen pijn. Jullie krijgen stroomstootjes.’

‘Huh?’ zegt Nadine.

‘Niet écht, natuurlijk. We doen alsof. In het begin voel je die alsofstootjes maar een beetje, maar hoe hoger het voltage, hoe erger de pijn wordt. Als je veel vragen verkeerd beantwoord hebt, en het voltage echt hoog wordt, wordt de pijn ondraaglijk. Je zou zelfs dood neer kunnen vallen. Hou dus zelf even in de gaten hoeveel je verkeerd beantwoord hebt om te weten hoe je moet reageren. Al bij de derde

schok doet het echt, écht pijn. De vijfde is bijna ondraaglijk en zes en zeven kun je misschien niet meer navertellen. Het is de bedoeling dat je net doet alsof je de pijn van die stroomstoot voelt. Ga niet gillen. Maak geen geluid. Dan worden we gek van elkaar. Vertrek je gezicht, doe alsof je het uitschreeuwt, grijp naar je hart, maar doe dat allemaal zonder geluid te maken. Je mag uiteindelijk over de grond rollen van de pijn. Gaat dat lukken?’

‘Zeker!’ lacht Wouter. ‘Leuk dit!’

‘De docenten krijgen zo een rode cirkel, een rode knop. Als ze daarop drukken, krijgen jullie die stroomstoot. Let daar dus op. Serieus meedoen, hè? En vóór je kijken, niet opzij. Het gaat om jouw reactie op jouw docent.’

Ze knikken opnieuw.

‘Goed. Nog even dit: de eerste vraag is een uitprobeervraagje. Als je die verkeerd beantwoordt, krijg je een kleine tik, nog geen stroomstoot.’

‘Ik hoop dat ik het allemaal kan onthouden,’ zucht Lynn.

Als iedereen zit, loopt meneer Swart de klas door en geeft alle docenten een stapeltje kopietjes waar de vragen op staan en een rood cirkeltje. Dan loopt hij naar zijn bureau en pakt een ander stapeltje voor de leerlingen. De docenten kunnen niet zien dat ook daar de goede antwoorden gemarkeerd zijn met een stipje.

‘Kijk allemaal naar de eerste vraag, mensen,’ zegt meneer Swart. ‘Dit is een probeervraag. Ik lees voor:

Psychiater Sigmund Freud was

1. Amerikaan
2. Europeaan

Leerlingen, pak kaartje 1 of 2!’

Meneer Swart wacht tot ze allemaal een keus gemaakt hebben. ‘Houd het nu maar omhoog zodat je docent het kan zien.’

Lynn heeft 2, het goede antwoord, op haar kaartje geschreven. Ze wil eerst weleens even zien hoe dit allemaal gaat. Bovendien, dit is toch een soort liegen, eigenlijk. Daar is ze niet vreselijk goed in.

Silke, die als docent tegenover haar zit, geeft haar een glimlach. Goos beantwoordt de eerste vraag ook goed, maar vooral omdat hij bang is anders meteen door de mand te vallen. Deze vraag is zo simpel: Isa zal hem niet geloven als hij het verkeerde antwoord geeft.

Thijs kijkt Noah strak aan terwijl hij een 1 omhooghoudt. Noah stoot zijn elleboog vooruit, alsof hij hem een stomp wil geven. En Thijs vertrekt zijn gezicht. Niet heel erg, het is maar een stomp. Maar hij laat wel zien dat die aankomt.

‘Volgens mij hebben jullie goed begrepen hoe het werkt,’ zegt meneer Swart. ‘Dan gaan we nu echt beginnen. Sla allemaal de pagina om en kijk naar vraag 1. Leerlingen, geef je antwoord.’

De hersenaandoening alzheimer is genoemd naar

1. Een stad in Duitsland
2. De man die de aandoening heeft ontdekt

Het is dat er een puntje voor 2 staat – het goede antwoord, dus – anders had Thijs het niet geweten. Toch houdt hij een 1 omhoog. Noah drukt zonder te aarzelen op de rode knop. Thijs maakt een licht spastische beweging.

Ook Loubna kiest voor 1. Ze ziet de hand van Alim naar de knop gaan, waardoor ook zij een denkbeeldige lichte schok krijgt. Nadine heeft het goed en krijgt een glimlach van Jasper.

Meneer Swart loopt opnieuw met een vel papier langs de docenten. *Het voltage loopt bij foute beantwoording op naar een matige schok, staat erop.*

‘Volgende vraag,’ zegt hij.

Iemand met anorexia

1. Eet veel te weinig
2. Eet veel te veel

Jasper kijkt Nadine gespannen aan. Hij hoopt dat ze het goed heeft. Hij vindt dit schokgedoe maar niks. Stroomstoten uitdelen na een fout antwoord, dat is toch raar? Nadine houdt het kaartje met 1 omhoog. Ze kent iemand met anorexia. Het zusje van een oud-klasgenootje, dus ze kent haar niet zo goed. Maar ze weet er wel

genoeg over om geen stom antwoord te willen geven. Voelt een beetje als verraad van dat meisje. Slaat misschien nergens op, maar zo voelt het nu eenmaal.

Thijs heeft inmiddels bedacht dat hij zo veel mogelijk foute antwoorden wil geven. Kan hij kijken hoe ver Noah gaat. Hij schokt wat heftiger dan de vorige keer. Noah moet er toch om lachen, al weet hij dat dit eigenlijk niet de bedoeling is. Het ziet er gewoon zo grappig uit.

Meneer Swart heeft goed zicht op de zes koppels en houdt daarom bij welke docenten op de rode knop drukken als ze een verkeerd antwoord zien. Hij heeft de namen van de zes docenten opgeschreven en zet een vinkje achter hun naam als ze op de rode knop drukken.

Zo komen er steeds nieuwe vragen voorbij. De leerlingen maken een keuze: beantwoord ik goed of fout? Is het nog geloofwaardig wat ik doe? De docenten moeten het voltage opvoeren en zien soms lichte, soms stevig schokkende lijven tegenover zich. Het mag dan spel zijn, ongemakkelijk is het toch, vindt docent Alim. Gelukkig heeft Loubna ook een paar keer een antwoord goed.

Isa houdt de vragen goed bij en volgt de aanwijzingen van meneer Swart nauwgezet. Als je aan een onderzoek meedoet, moet je het ook goed doen, anders heeft het geen zin. Goos antwoordt regelmatig goed, maar toch ook een heel aantal keren fout. Doet Goos nu meer zijn best het goed te doen, vraagt Isa zich af. Want dat is de bedoeling van het straffen, toch? Tot nu toe merkt ze daar niet veel van.

Jasper ziet dat Nadine nu al voor de vierde keer een fout maakt en leest op het papier dat meneer Swart aan hem laat zien, dat ze toe is aan een sterke schok. De derde deed al pijn. Wil hij dit wel? Hij kijkt meneer Swart onzeker aan. Maar die geeft geen krimp. Als hij onzeker blijft kijken, ziet hij hoe meneer Swart een opmerking op een briefje schrijft.

Je moet doorgaan, anders mislukt het onderzoek.

En dus drukt hij voorzichtig op de rode knop, dat rode papieren cirkeltje op de tafel wat natuurlijk niet echt iets doet, maar toch

ook weer wel. Nadine grijpt teatraal met haar rechterhand naar haar hart terwijl ze met links de tafel probeert vast te houden. Haar bovenlichaam schudt heen en weer. Pijn is op haar gezicht te lezen. Jasper kan het niet meer aanzien en kijkt naar zijn knieën.

Een paar tafels verder krijgt Thijs een *zeer sterke schok* van Noah. Die gaat nu zo op in het spel dat hij zijn hand voor zijn mond slaat als hij ziet dat Thijs op de grond valt en zijn hele lijf laat schokken. Wat een naar experiment! Hij vond het eerst wel lollig, maar nu... Hij schuift het bundeltje vragen aan de kant en verbreekt de stilte in het lokaal. 'Ik doe het niet meer. Ik ben er klaar mee.'

Meneer Swart legt een vinger op zijn mond en pakt het briefje dat hij eerder aan Jasper liet zien: *Je moet doorgaan, anders mislukt het onderzoek.*

Maar Noah schudt nee en slaat zijn armen over elkaar. Klaar.

Meneer Swart geeft nog niet op. Hij pakt een ander papier en laat het hem zien: *Het onderzoek is ver gevorderd. Ga door, docent. De schokken doen pijn, maar kunnen verder geen kwaad.*

Maar Noah heeft zijn besluit genomen. Hij pakt een pen, schrijft op de rode knop 'STOP' en houdt hem in de lucht zodat Thijs – die inmiddels weer op zijn plek is gaan zitten – het kan zien. Die knikt. Boodschap begrepen.

AFSCHUWELIJK

Even later geeft ook Jasper er de brui aan. Nadine is genoeg gestraft.

Noah en Jasper stoppen als eersten. En als Alim zo ver gekomen is dat hij Loubna een *extreem sterke schok* heeft toegediend, haakt ook hij af. De anderen gaan door.

Een half uur verstrijkt. Dan geeft meneer Swart aan dat het experiment afgelopen is.

'Docenten,' zegt hij. 'Kom even bij me.'

Ze komen achter hun tafels vandaan.

'Vertel: wat vonden jullie hiervan?'

'Weird,' zegt Priya.

‘Niet leuk, maar wel duidelijk,’ vindt Isa.

‘Afschuwelijk,’ zegt Jasper. En Alim, Noah en Silke knikken. Afschuwelijk. Precies. Dat was het.

‘Vertel eens Alim, wat was er afschuwelijk aan?’

‘Alles,’ zegt hij. Hij kijkt naar zijn schoenen.

‘Maar leg eens uit. Wat is “alles”?’

‘Dat je moest straffen en zo. Terwijl het alleen maar een fout antwoord was.’

‘Dus jij bent tegen straffen?’

‘Nou, niet altijd, maar dit waren van die gekke vragen.’

‘Dus als het andere vragen waren geweest, had je het straffen wel oké gevonden?’

‘Nou nee, ik bedoel iets anders...’ Alim maakt zijn zin niet af.

‘Ik geloof niet in straffen,’ zegt Priya. ‘Ik geloof in belonen.’

‘Ja, hoor,’ zucht Wouter.

20 ‘Maar je deed wel mee,’ zegt meneer Swart.

‘Nou ja, dat moest toch?’

‘O ja?’

Priya kijkt hem opeens onzeker aan.

‘Dat was natuurlijk precies het ongemakkelijke,’ zegt Jasper. ‘Dat je je na een paar keer straffen af gaat vragen: wat ben ik nou helemaal aan het doen? Dit is toch belachelijk? Wie geeft er nou stroomstoten voor een verkeerd antwoord?’

‘En toch deed je het,’ zegt meneer Swart. ‘Waarom?’

‘Omdat u zei dat het moest, denk ik.’

‘Maar dat was toch ook zo?’ zegt Isa. ‘U zei dat het in het belang van het onderzoek was om door te gaan.’

‘En dus doe je wat ik zeg?’

Isa kijkt hem verbaasd aan. ‘Ja. Was dat niet de bedoeling, dan?’

Meneer Swart laat een stilte vallen. Dan zegt hij: ‘Dank, docenten. Ga maar weer naar je plek. Dan nodig ik nu alle leerlingen uit om bij me te komen.’

Thijs loopt als een zombie naar voren. Daar wordt om gegrinnikt. ‘Heel leuk, Thijs,’ zegt meneer Swart. ‘Maar Loubna is er erger aan toe dan jij. Jij kreeg een zeer sterke schok, Loubna een extreem sterke schok.’

Loubna knikt. ‘Ik ben nu zo ongeveer dood.’

‘Wat vind je van ons experiment?’ vraagt meneer Swart haar.

‘Bizar,’ zegt Loubna.

‘Nou ja,’ zegt Isa verbaasd. ‘Wat maken jullie er allemaal een punt van. Het was toch een experiment? Niet iets echts of zo. Het was toch een spel! Kijk, rood papier!’ Ze houdt de papieren knop omhoog.

‘Zo voelde het voor mij niet,’ zegt Loubna. ‘Ik vond het best wel echt. Ik vind Alim heel aardig. Maar nu deed hij me keer op keer pijn. Volgens mij is hij helemaal niet zo. Nee, ik vond het niet leuk.’

‘Sorry,’ mompelt Alim aan de andere kant van de klas.

‘Alim,’ zegt meneer Swart, ‘klopt het wat Loubna zegt dat het eigenlijk wel leek alsof je iemand anders was?’

Alim kijkt verlegen de klas in. ‘Nou ja, als het echt zou zijn, dan had ik er natuurlijk langer over nagedacht en het niet gedaan.’

‘Natuurlijk niet!’ zegt Thijs. ‘Niemand doet dit in het echt.’

‘Je hebt gelijk. Maar ook niet,’ zegt meneer Swart. Hij laat een stilte vallen. ‘Ga allemaal maar zitten.’

Meneer Swart klapt zijn laptop open, tikt iets in en er verschijnt een zwart-witfoto op het digibord. Ze zien het gezicht van een ernstig kijkende man. ‘Dit is sociaal-psycholoog Stanley Milgram*,’ zegt hij. ‘Overleden in 1984. En dit’ – hij typt opnieuw – ‘is Eichmann.’

‘Die griezel van vorig jaar!’ roept Loubna, die zich herinnert dat meneer Swart tijdens een filosofieles uitgebreid over hem verteld heeft.

‘Klopt! Weet je iets over hem te vertellen?’

‘Hij had nare dingen gedaan in de Tweede Wereldoorlog.’

Wouter steekt zijn vinger op. ‘Mijn zusje heet Hannah!’ zegt hij enthousiast. ‘Daarom weet ik het nog. Er was een filosofe, Hannah

* De sociale psychologie houdt zich bezig met de vraag in hoeverre het gedrag, het denken en het voelen van mensen beïnvloed worden door anderen.